

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЇ / ORGANIZATIONAL & LAW INFORMATION SECURITY

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА СТРУКТУРА, ПРИНЦИПИ ТА ЗАВДАННЯ

Юрій Дрейс

Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова Державного університету телекомунікацій, Україна

ДРЕЙС Юрій Олександрович, к.т.н.

Рік та місце народження: 1984 рік, смт. Червоноармійськ, Житомирська область, Україна.
Освіта: Житомирський військовий інститут радіоелектроніки ім. С.П. Корольова, 2007 рік.
Посада: доцент кафедри безпеки інформаційних і комунікаційних систем з 2013 року.
Наукові інтереси: охорона державної таємниці, захист інформації з обмеженим доступом.
Публікації: більше 50 наукових публікацій, серед яких навчальний посібник, збірник, методичні рекомендації, наукові статті та авторські свідоцтва на комп'ютерні програми.
E-mail: dr_yr_al@i.ua

Анотація. Проведено аналіз нормативно-правового та законодавчого забезпечення сфери охорони державної таємниці як складової частини забезпечення національної безпеки України від реальних та потенційних загроз в інформаційній сфері. Детально розглянуто питання, що регламентують зміст та визначення поняття системи охорони державної таємниці, надано його узагальнене визначення. Проведено дослідження основних елементів підсистем та рівнів функціонування системи охорони державної таємниці для побудови її організаційно-правової структури, встановлення теоретико-правових і практико-виробничих принципів, визначення її завдань та призначення. Перераховані порядки забезпечення охорони державної таємниці, що входять до складу єдиного загального порядку – режиму секретності. Наведено існуючі організаційно-правові, інженерно-технічні, криптографічні та оперативно-розшукові заходи забезпечення охорони державної таємниці.

Ключові слова: національна безпека, загрози в інформаційній сфері, захист інформації з обмеженим доступом, державна таємниця, охорона державної таємниці, система охорони державної таємниці.

Вступ

На існуючому етапі проведення військово-політичних і соціально-економічних перетворень в Україні, спрямованих на розбудову європейської демократичної держави, що діє за принципом верховенства права, однією з найважливіших функцій держави за статтею 17 Конституції України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) є забезпечення інформаційної безпеки.

На тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі через поширення недостовірної, неповної та упередженої інформації постають нові виклики міжнародній безпеці в інформаційній сфері. Згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» (від 19.06.2003 № 964-IV) однією із реальних та потенційних загроз національній безпеці в інформаційній сфері є розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом,

спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави.

Виходячи з необхідності вдосконалення нормативно-правового забезпечення та попередження й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) від 28.04.2014 (введеного в дію Указом Президента України № 449/2014 від 01.05.2014), одними із пріоритетних завдань для уповноважених за компетенцією органів державної влади є приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України, створення спеціальних програмних і технічних засобів захисту державних інформаційних ресурсів та інформаційно-комунікаційних мереж, тощо.

Розв'язанню цих завдань сприятиме забезпечення функціонування повноцінної та ефективної системи захисту інформації з обмеженим доступом (ІзОД), насамперед, системи охорони державної таємниці.

Аналіз існуючих досліджень і публікацій

Провівши аналіз нормативно-правового забезпечення та наукових праць [1-5] вітчизняних дослідників (О.Г. Корченко, О.Є. Архипов, О.Є. Муратов, В.М. Шлапоченко, А.С. Пашков, В.П. Ворожко) сфери охорони державної таємниці, виявлено недоліки та проблеми у критеріях і процедурі віднесення інформації до державної таємниці й оцінці шкоди національній безпеці у разі її витоку [1, 2], оптимізації формування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ) [3], принципах створення [4, 5] та застосування [6] системи охорони державної таємниці, оцінюванні її ефективності функціонування [7]. Крім того, на законодавчому рівні не надано визначення поняття системи охорони державної таємниці, а також не розроблені нормативно-правові документи щодо порядку її застосування як складової забезпечення національної безпеки України від реальних та потенційних загроз в інформаційній сфері тощо.

З огляду на вищенаведене, **мета статті** полягає у приведенні змісту та визначення поняття «системи охорони державної таємниці» з деталізованим представленням (побудовою) організаційно-правової структури функціонування, встановленням її принципів та завдань, визначені основних заходів шляхом проведення аналізу нормативно-правового та законодавчого забезпечення сфери охорони державної таємниці в Україні.

Наведемо необхідні за темою дослідження поняття та визначення, що встановлені Законами України «Про основи національної безпеки України» та «Про державну таємницю» (від 21.01.1994 № 3855-ХІІ):

національна безпека (НБ) – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах ..., забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, ..., захисту інформації, ... та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам;

загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України;

національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;

державна таємниця (ДТ) (або секретна інформація (СІ)) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди НБ України та які визнані у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», державною таємницею і підлягають охороні державою;

віднесення інформації до ДТ – процедура прийняття (державним експертом з питань таємниці) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до ДТ з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди НБ України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до ЗВДТ, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього;

охорона державної таємниці (ОДТ) – комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню СІ та втратам її матеріальних носіїв;

режим секретності (РС) – встановлений згідно вимогами закону та інших нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення ОДТ.

Виклад матеріалу дослідження

Аналіз історії захисту та ОДТ [8] показує, що на початку 90-х років для незалежної України, як і для інших держав, що утворилися в пострадянському просторі, практичні питання захисту регламентувалися закритими для загального користування підзаконними нормативними актами, тобто фактично мало місце відчуження питання ОДТ від суспільства, внаслідок чого не розглядалися та не обговорювалися публічно принципи діяльності, її елементи, організаційну структуру та витрати на функціонування, критично не аналізувався механізм і методи, їх ефективність і дієвість.

Сьогодні формування державно-правової сфери ОДТ базується на основних засадах Конституції України і реалізується за допомогою законів Верховної Ради України (ВРУ), указів Президента України, рішень РНБОУ, постанов Кабінету Міністрів України (КМУ), наказів Служби безпеки України (СБУ) та інших нормативно-правових документів, якими регулюється цей вид суспільних відносин. Також розроблено і введено в дію ряд загальнодержавних, відомчих нормативно-правових актів, що в цілому дозволило створити *систему* для забезпечення стану сфери ОДТ та її функціонування, як одну з складових забезпечення НБ з метою недопущення нанесення шкоди у разі розголошення відомостей, що становлять ДТ. Але, на жаль, на законодавчому і нормативному рівні наразі немає окремого її закріплення.

Вперше визначення поняття «система охорони державної таємниці» (СОДТ) надав Божков І.І. у своїй науковій праці [3] як: комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на

запобігання розголошенню СІ та втратам її матеріальних носіїв. Але таке визначення повністю дублює вже встановлене законодавче поняття «ОДТ».

Далі, у науковій праці [7], Архипов О.Є. приводить наступне тлумачення поняття СОДТ як: створеної у державі для забезпечення ОДТ відповідної системи, основною метою якої є запобігання розголошенню СІ, недопущення втрат її матеріальних носіїв і використання цієї інформації на шкоду безпеці держави.

Однак більш чітке і комплексне визначення, на думку автора, представлено у роботі Пашкова А.С., а саме [6]: *система охорони державної таємниці – організована державою сукупність суб'єктів, що провадять діяльність, пов'язану з ДТ, повноваженнями яких, згідно чинного законодавства України, є розробка і реалізація організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних, оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на запобігання розголошенню відомостей, що становлять ДТ та втратам МНСІ і використання цієї інформації на шкоду безпеці держави.*

Тому дане визначення СОДТ обрано за основу при проведенні подальшого детального аналізу та дослідження. Для початку розкриємо суть основних його складових, починаючи із слів: «*організована державою сукупність суб'єктів, що провадять діяльність, пов'язану з ДТ, повноваженнями яких, згідно чинного законодавства України, є розробка і реалізація...*». Автор у статті [6] обґрунтовує таку позицію, визначаючи структуру СОДТ, що складає сукупність структурних елементів *трьох рівнів*, які знаходяться у взаємозв'язках один з одним, мають усі разом представництво спеціально уповноваженого органу у сфері забезпечення ОДТ – СБУ, і поділяються на чотири підсистеми: управління (керування), виконання, інформування, забезпечення та контролю.

Проведемо дослідження цієї структури, доповнюючи та змінюючи її у відповідності до існуючих нормативно-правових та законодавчих вимог, загальний вигляд якої представлено на рис. 1.

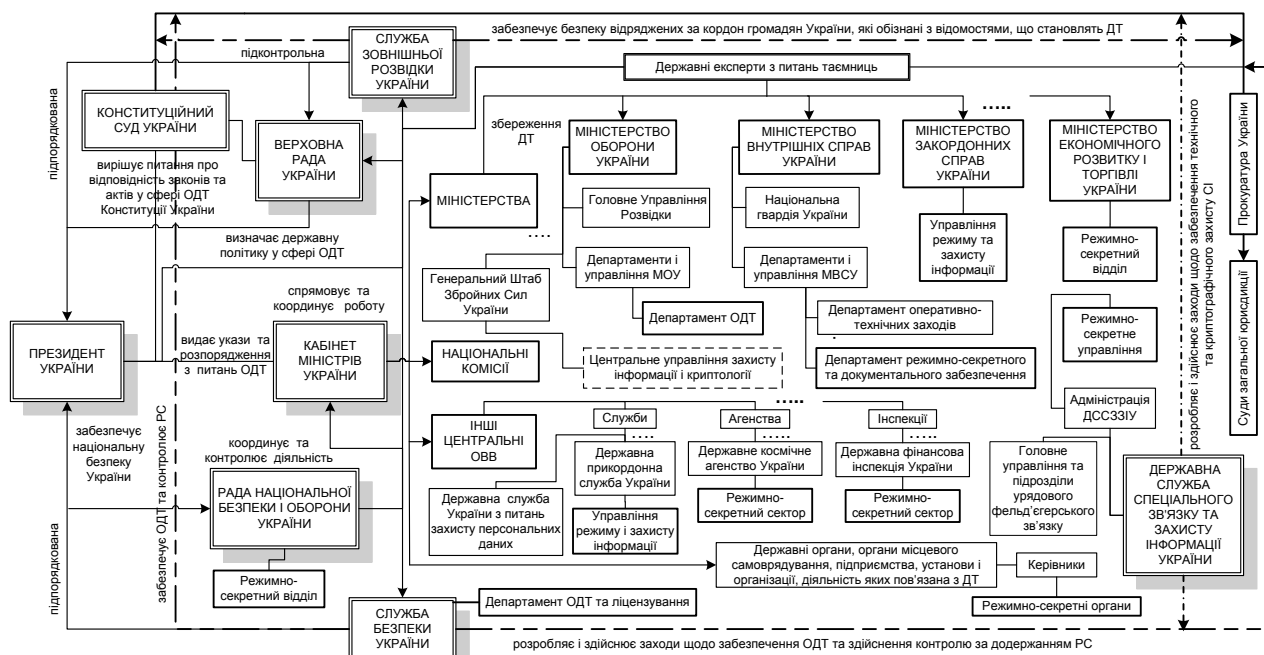

Рис. 1. Організаційно-правова структура СОДТ

До підсистеми управління (керування) відносяться такі рівні:

1) Вищі державні органи (визначення політики ОДТ та напрямків її реалізації, координація дій):

- Президент України (згідно статей 102, 106 Конституції України) є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України; Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (ЗСУ); ...; здійснює керівництво у сферах НБ і оборони (НБО) держави; забезпечує державну незалежність, НБ і правонаступництво держави; очолює РНБОУ, а також (за статтею 35 Закону України «Про державну таємницю») встановлює порядок технічного та криптографічного захисту СІ; більш тривалі строки дії рішень про віднесення

інформації до ДТ, ніж строки, передбачені частиною першою статті 13 цього Закону.

- РНБОУ (відповідно до статті 107 Конституції України, є координаційним органом з питань НБО при Президентові України, яка відповідно до функцій (реалізація засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері НБО; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади (ОВВ) у сфері НБО у мирний час, в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують НБ України), визначених Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (від 05.03.1998 № 183/98-ВР)), розробляє та розглядає питання і подає пропозиції (щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямків забезпечення

НБО у війсьній, інформаційній та інших сферах; удосконалення системи забезпечення НБ та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації ОБВ у цій сфері; заходи військового, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України; тощо); координує і контролює діяльність центральних і місцевих ОБВ у сфері НБО.

- ВРУ (за статтею 4 Закону України «Про державну таємницю»), визначає державну політику щодо ДТ як складову засад внутрішньої та зовнішньої політики, а також, відповідно до статті 85 Конституції України, оголошує за поданням Президента України стан війни і укладення миру, схвалює рішення Президента України про використання ЗСУ та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Президента України Голову СБУ; затверджує загальну структуру, чисельність, визначає функції СБУ, ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України; тощо.

- КМУ (відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (від 27.02.2014 № 794-VII)), здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності та НБ України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; спрямовує та координує роботу міністерств, інших ОБВ, здійснення контролю за їх діяльністю, у тому числі, щодо здійснення державної політики у сфері ОДТ. Також КМУ, за Законом України «Про державну таємницю», визначає порядок реєстрації рішень державних експертів з питань таємниць (стаття 11) та зразки їх форм (стаття 12), встановлює: порядок та механізм формування ЗВДТ (стаття 12); єдині вимоги до виготовлення, обліку, користування, зберігання, схоронності, передачі та транспортування МНСІ (стаття 19); порядок надання, переоформлення, зупинення та поновлення дії або скасування дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з ДТ, форму акта спеціальної експертизи щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з ДТ, форму дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з ДТ, та категорії РС (стаття 20); порядок надання, переоформлення та скасування громадянам допуску до ДТ та форми необхідних документів (стаття 22, 26); порядок проведення перевірки громадян у зв'язку з їх допуском до ДТ (стаття 22); порядок надання, види, розміри компенсації за роботу у режимних обмеженнях (стаття 30).

- Конституційний суд України (як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, у відповідності до повноважень визначених статтею 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» (від 16.10.1996 № 422/96-ВР)), вирішує питання відповідності законів та інших правових актів у сфері ОДТ Конституції України.

- Державні експерти з питань таємниць – це посадові особи, які уповноважені Указом Президента України «Про Перелік посадових осіб, на яких

покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць» (від 01.12.2009 № 987/2009) здійснювати, у межах компетенції визначеної Законом України «Про державну таємницю», віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до ДТ, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування.

2) **Міністерства і центральні ОБВ** (здійснюють у межах своїх повноважень державну політику щодо сфери ОДТ):

- Міністерство оборони України (МОУ) (відповідно до «Положення про Міністерство оборони України» (від 06.04.2011 № 406/2011) є головним органом у системі центральних ОБВ у формуванні та реалізації державної політики з питань НБ у війсьній сфері, сфері оборони і військового будівництва, а також у формуванні державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинного характеру, гідрометеорологічної діяльності) здійснює в межах повноважень державну політику щодо ОДТ; проводить розвідувальну та інформаційно-аналітичну діяльність в інтересах НБ та оборони держави; провадить діяльність із технічного захисту інформації для власних потреб; здійснює постійний моніторинг інформаційного середовища, виявляє потенційні та реальні інформаційні загрози в оборонній сфері, проводить попереджувальні інформаційні заходи. До складу МОУ входять: ЗСУ (за статтею 11 Закону України «Про Збройні Сили України» (від 06.12.1991 № 1934-XII), які провадять свою діяльність на засадах збереження ДТ), Головне управління розвідки (ГУР), департаменти та управління МОУ тощо.

- Міністерство закордонних справ України (згідно «Положення про Міністерство закордонних справ України» (від 06.04.2011 № 381/2011) є головним органом у системі центральних ОБВ у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України) забезпечує дипломатичними засобами захисту та зміцнює незалежність, державний суверенітет, безпеку, територіальну цілісність та непорушності кордонів України, її національні інтереси; забезпечує розроблення та реалізацію заходів з ОДТ в системі органів дипломатичної служби при здійсненні зовнішніх зносин та інше.

- Міністерства внутрішніх справ України (МВСУ) (за «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 06.04.2011 № 383/2011) є головним органом у системі центральних ОБВ у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування

злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, а також з питань формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів) у межах компетенції, визначеної законодавством, організовує та здійснює оперативно-розшукову діяльність (ОРД); забезпечує криптографічний захист інформації (КЗІ), яка є власністю держави, або ІзОД, вимога щодо захисту якої встановлена законом; забезпечує реалізацію державної політики стосовно ДТ, захист ІзОД, а також технічний захист інформації (ТЗІ), контроль за їх збереженням в апараті МВСУ.

- інші міністерства, національні комісії та центральні ОВВ (служби (наприклад, Державна прикордонна служба України, яка (згідно статті 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» (від 03.04.2003 № 661-IV)) веде розвідувальну, інформаційно-аналітичну та ОРД в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із Законами України «Про розвідувальні органи України» (від 22.03.2001 № 2331-III) та «Про оперативно-розшукову діяльність» (від 18.02.1992 № 2135-XII)), агентства (наприклад, Державне космічне агентство України), інспекції, центральні ОВВ зі спеціальним статусом, інші центральні ОВВ).

3) Місцеві ОВВ – підсистема виконання (виконання державної політики у сфері ОДТ):

- Місцеві державні адміністрації та (територіальні) органи (підрозділи) міністерств та інших центральних ОВВ (відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999 № 586-XIV)) здійснюють на відповідних територіях державний контроль за додержанням законодавства про ДТ та інформацію, а також забезпечують у межах своїх повноважень реалізацію державної політики стосовно захисту ІзОД та захист персональних даних згідно до «Типового положення про структурний підрозділ місцевої державної адміністрації» (затвердженого Постановою КМУ № 887 від 26.09.2012). Для виконання зазначених функцій в усіх обласних, Київській та Севастопольській міських держадміністраціях створюються самостійні структурні підрозділи або відділи з питань режимно-секретної роботи.

- Місцеві ОВВ, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, що провадять діяльність, пов'язану з ДТ (відповідно до статті 20 Закону України «Про державну таємницю»), повинні мати дозвіл на провадження такої діяльності; брати участь у діяльності, пов'язаній з ДТ, відповідно до компетенції, державних завдань, програм, замовлень, договорів (контрактів); мати приміщення для проведення робіт, пов'язаних з ДТ, сховища для зберігання засекречених документів та інших МНСІ, що відповідають вимогам щодо забезпечення секретності зазначених робіт, виключають можливість доступу до них сторонніх осіб,

гарантують збереження носіїв СІ; додержуватись передбачених законодавством вимог РС робіт та інших заходів, пов'язаних з використанням СІ, порядку допуску осіб до ДТ, прийому іноземних громадян, а також порядку здійснення технічного та криптографічного захисту СІ; мати режимно-секретний орган.

- Режимно-секретні органи (РСО) – це окремі структурні підрозділи, які (відповідно до статті 22 Закону України «Про державну таємницю») розробляють та здійснюють заходи щодо забезпечення РС, постійно контролюють за їх додержанням і підпорядковуються безпосередньо керівнику державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, що провадить діяльність, пов'язану з ДТ. До складу РСО входять підрозділи режиму, КЗІ, ТЗІ, секретного діловодства та інші підрозділи, що безпосередньо забезпечують ОДТ, залежно від специфіки діяльності державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації.

До підсистеми забезпечення та контролю належать:

- Суди загальної юрисдикції, утворюючи єдину систему судів, яка складається із загальних і спеціалізованих судів (Верховний суд України, вищі спеціалізовані суди, апеляційні суди, місцеві суди), здійснюють правосуддя шляхом розгляду кримінальних справ, справ щодо спорів, котрі виникають з цивільних, трудових, адміністративно-правових відносин, справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з ДТ; забезпечують ОДТ під час здійснення правосуддя при розгляді вищезазначених справ; здійснюють судовий захист прав і свобод громадян, інтересів органів державної влади, підприємств, установ, організацій у зв'язку з їх діяльністю щодо ОДТ України.

- Прокуратура України (відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (від 05.11.1991 № 1789-XII)) забезпечує представництво державних інтересів щодо ОДТ у судах; здійснює нагляд за дотриманням Конституції і Законів України, наприклад, щодо проведення ОРД у сфері забезпечення ОДТ чи інших заходів всіма суб'єктами владних повноважень.

- СБУ (як спеціально уповноважений державний орган у сфері забезпечення ОДТ, відповідно до своїх основних завдань, визначених Законами України «Про Службу безпеки України» (від 25.03.1992 № 2229-XII) та «Про державну таємницю») бере участь у розробці і здійсненні заходів щодо забезпечення ОДТ та здійснювати контроль за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі ОРД, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам

України; формує ЗВДТ і вносить зміни нього; погоджують розгорнуті переліки відомостей, що становлять ДТ; встановлюють критерії визначення ступеня секретності інформації; проводять спеціальні експертизи щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з ДТ, і встановлюють терміни дії дозволу (ліцензії) на таку діяльність або його скасування; надають категорії РС; погоджують створення, реорганізацію та ліквідацію РСО; проводять перевірку громадян у зв'язку із допуском до ДТ; має право контролювати стан ОДТ в усіх державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях; вносить Президенту України пропозиції про видання актів з питань збереження ДТ, обов'язкових для виконання органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями і громадянами.

- Служба зовнішньої розвідки України (згідно статті 3 Закону України «Про Службу зовнішньої розвідки України» (від 01.12.2005 № 3160-IV)) здійснює спеціальні заходи впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в інформаційній та інших сферах; приймає участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять ДТ; вживає заходи протидії зовнішнім загрозам НБ України тощо.

- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗЗІУ) (за статтею 2 Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» (від 23.02.2006 № 3475-IV)) є державним органом, який призначений для формування та реалізації державної політики у сферах КЗІ та ТЗІ, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах (ІТС) і на об'єктах інформаційної діяльності (ОІД), а також у сферах використання державних інформаційних ресурсів в частині захисту інформації (наприклад, впровадження комплексних систем захисту інформації на ОІД та в ІТС закордонних дипломатичних установ України), протидії технічним розвідкам, функціонування, безпеки та розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку; розробленні та впровадженні електронного цифрового підпису, крім питань правового регулювання його застосування, в державних органах й органах місцевого самоврядування, а також інших завдань відповідно до Закону. До ДССЗЗІУ також відносяться Головне управління та підрозділи урядового фельд'єгерського зв'язку, які призначені для організації і забезпечення урядовим фельд'єгерським зв'язком Президента України,

Голови ВРУ, Прем'єр-міністра України, державних органів, органів місцевого самоврядування, органів військового управління та інших юридичних осіб відповідно до законодавства, що здійснюють доставку та транспортування МНСІ.

- Керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що провадять діяльність, пов'язану з ДТ (за Законом України «Про державну таємницю»), мають бути обізнані з чинним законодавством про ДТ; є громадянином України та має допуск до ДТ; повинні мати у своєму підпорядкуванні РСО; приймати рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв; зобов'язані здійснювати постійний контроль за забезпеченням охорони державної таємниці; несуть відповідальність за порушення законодавства про ДТ.

Під *інформаційною* підсистемою слід розуміти сукупність структурних елементів СОДТ, які отримують та надають відомості щодо: зовнішнього та внутрішнього середовища; стану елементів та забезпечення ОДТ; наявності потенційних і реальних загроз, їх атаки та ресурси нападу на систему; ресурси ОДТ; результатів функціонування системи. До таких елементів СОДТ належать департаменти та управління ОДТ, режимно-секретні управління, сектори, відділи, РСО вищих державних органів, міністерств та відомств, центральних і місцевих ОБВ, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у якості постачальників самої інформації (наприклад, звітної чи статистичної тощо) про стан ОДТ.

Проведений нормативно-правовий аналіз та дослідження взаємодії основних елементів підсистем та рівнів функціонування СОДТ дали змогу реалізувати її організаційно-правову структуру в Україні у цілому.

Тому варто провести дослідження іншої частини визначення СОДТ [6], продовжуючи словами: «...*організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних, оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на запобігання розголошенню відомостей, що становлять ДТ та втратам МНСІ і використання цієї інформації на шкоду безпеці держави.*

Так, за статтею 18 Закону України «Про державну таємницю» до *організаційно-правових заходів ОДТ* відносяться: єдині вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку МНСІ; дозвільний порядок провадження державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями діяльності, пов'язаної з ДТ; обмеження оприлюднення, передачі іншій державі або поширення іншим шляхом СІ; обмеження щодо перебування та діяльності в Україні іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, їх доступу до ДТ, а також розташування і переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать; особливості здійснення державними органами їх

функцій щодо державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, діяльність яких пов'язана з ДТ; РС державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що провадять діяльність, пов'язану з ДТ; спеціальний порядок допуску та доступу громадян до ДТ; технічний та криптографічний захисти СІ.

Відповідно до норм Закону України «Про державну таємницю» та інших виданих до нього нормативно-правових актів, встановлено *єдиний порядок забезпечення ОДТ – РС*, який включає у себе наступні порядки: віднесення інформації до ДТ; дозвільний порядок провадження діяльності, пов'язаної з ДТ, та РС; порядок засекречування та розсекречування МНСІ; порядок надання, переоформлення та скасування громадянам допуску до ДТ; передачі ДТ іноземній державі чи міжнародній організації; підготовки документів щодо надання доступу до ДТ іноземцям та особам без громадянства; технічного та криптографічного захисту СІ; надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до ДТ; проведення експертизи цінності документів; організації та проведення експертиз на предмет наявності чи відсутності у МНІ відомостей, що становлять ДТ; проведення державної експертизи в сфері ТЗІ; організації та проведення державної експертизи у сфері криптографічного захисту інформації; державного обліку секретних науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій; інші порядки.

До *інженерно-технічних заходів*, посилаючись на «Положення про технічний захист інформації в Україні» (затвердженого Указом Президента України № 1229/99 від 27.09.1999), можна віднести: створення або визначення підрозділів, на які покладається забезпечення ТЗІ та контроль за його станом, узгодження основних завдань та функцій цих підрозділів; видання за погодженням з Адміністрацією ДССЗЗІУ та впровадження нормативно-правових актів з питань ТЗІ; погодження з Адміністрацією ДССЗЗІУ проведення підприємствами, установами, організаціями тих науково-дослідних, дослідно-конструкторських і дослідно-технологічних робіт, спрямованих на розвиток нормативно-правової та матеріально-технічної бази системи ТЗІ, які здійснюються за рахунок коштів державного бюджету; створення або визначення за погодженням з Адміністрацією ДССЗЗІУ підприємств, установ та організацій, що забезпечують ТЗІ; забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів з ТЗІ; дослідження загроз для інформації на об'єктах, функціонування яких пов'язано з інформацією, що підлягає охороні; створення та виробництво засобів забезпечення ТЗІ; розроблення, впровадження, супроводження комплексів ТЗІ для забезпечення конфіденційності, цілісності та унеможливлення блокування інформації.

Відповідно до «Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в

Україні» (затвердженого Указом Президента України № 505/98 від 22.05.1998) до *криптографічних заходів ОДТ* належить: перетворення інформації з використанням спеціальних даних (ключових даних) з метою приховування (або відновлення) змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо – криптографічний захист; надання послуг із криптографічного захисту інформації; використання криптосистем і засобів криптографічного захисту інформації за погодженням з Адміністрацією ДССЗЗІУ, допущені до експлуатації, мають сертифікат відповідності і перебувають у державній власності; проведення сертифікаційних випробувань криптосистем і засобів криптографічного захисту з метою визначення рівня захищеності від несанкціонованого доступу до ІзОД; підвищення кваліфікації фахівців з криптографічного захисту інформації.

Оперативно-розшукові заходи ОДТ входять до системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, тобто до оперативно-розшукової діяльності (ОРД). До *заходів ОРД*, згідно Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відносяться: опитування осіб за їх згодою, використання їх добровільної допомоги; проведення операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб; наявність гласних і негласних штатних та позаштатних працівників; створення і застосування автоматизованих інформаційних систем; здійснення аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 «Кримінального процесуального кодексу України» (від 13.04.2012 № 4651-VI); застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законодавством; тощо. Підставами для проведення ОРД у сфері ОДТ є запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до ДТ і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках; потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави; інші підстави.

Також відомо [1-8], що головне *призначення та завдання СОДТ* – запобігання розголошенню ДТ чи/або втратам МНСІ, яке досягається за допомогою розробки державної політики ОДТ та механізмів її реалізації; розробки законодавчої та нормативної бази у сфері ОДТ; виявлення, оцінки та прогнозування джерел загроз у сфері ОДТ; розробки спеціальних методів і алгоритмів, а також організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних, оперативно-розшукових та інших заходів по забезпеченню ОДТ; координації діяльності державних органів, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ і організацій по забезпеченню ОДТ; стандартизації, сертифікації і державного ліцензування діяльності, пов'язаного з ДТ.

Аналіз існуючих *принципів* забезпечення ОДТ показав, що встановлення і пояснення кожного конкретного принципу функціонування СОДТ при визначенні повного набору потребує окремого дослідження, але за попереднім аналізом вони поділяються на *теоретико-правові* та *практико-виробничі*.

Зокрема, до *теоретико-правових* можна віднести такі принципи, що встановлені нормами чинного законодавства, як: верховенство права, пріоритет прав і свобод людини і громадянина; гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя; прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень; вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом; рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки; використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

А до *практико-виробничих* принципів, основаних на реалізації комплексу визначених заходів, належить [4, 5]: адекватність, гнучкість, багатозональність та багаторубіжність, комплексність, безперервність, повнота і системність, ефективність, надійність та достатність, зручність, караність.

Як наслідок, проведені дослідження і нормативно-правовий аналіз організаційно-правової структури, принципів та завдань функціонування СОДТ дають змогу надати більш узагальнене визначення СОДТ.

Система охорони державної таємниці – це організована державою сукупність суб'єктів режимно-секретної діяльності, які здійснюють, у межах визначеної законодавством компетенції, охорону державної таємниці для забезпечення національної безпеки України від загрози розголошення (витоку) державної таємниці чи/або втрати матеріальних носіїв секретної інформації в інформаційній сфері.

Висновки

Таким чином, в статті проведено аналіз нормативно-правового та законодавчого забезпечення сфери ОДТ як складової частини забезпечення національної безпеки України від реальних та потенційних загроз в інформаційній сфері. Детально розглянуто питання, що регламентують зміст та наповнення поняття СОДТ, надано узагальнене визначення *системи охорони державної таємниці*. Проведено дослідження основних структурних елементів рівнів та підсистем функціонування СОДТ для побудови її організаційно-правової структури, встановлення основних принципів та завдань. Визначені організаційно-правові, інженерно-технічні, криптографічні та оперативно-розшукові заходи ОДТ.

Література

[1] Метод аналізу і оцінки величини можливої шкоди національній безпеці держави у сфері охорони державної таємниці / О.Г. Корченко, С.В. Казмірчук, Ю.О. Дрейс // Захист інформації. – Том 14, №3 (56). – 2012. – С.5-18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Zi/2012_3/1.pdf

[2] Архипов О.Є. Критерії визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення інформації, що охороняється державою: Монографія / О.Є. Архипов, О.Є. Муратов. – К: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. – 195 с.

[3] Божков І.І. Державна таємниця та система її охорони / Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – №4. – 2002. – С.7-10 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pnzzi.kpi.ua/4/04_p7.pdf

[4] Шлапаченко В.М. Принципи організації збереження секретної інформації / В.М. Шлапаченко, О.А. Колеснік // Збірник наукових праць НА СБ України. – 2003. – № 8. – С.3-7.

[5] Пашков А.С. Загальні принципи охорони державної таємниці / Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. №17. – 2009 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Znrviknu/2009_17/vip17-29.pdf

[6] Пашков А.С. Система охорони державної таємниці та її роль в забезпеченні інформаційної безпеки / Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. №22. – 2009. – С. 168-171.

[7] Оцінювання ефективності системи охорони державної таємниці: Монографія / О.Є. Архипов, І.Т. Бородавко, В.П. Ворожко. – К.: Вид-во НА СБ України, 2007. – 62 с.

[8] Нарис історії охорони державної таємниці в Україні: Монографія / В.П. Ворожко, Б.В. Бернадський, О.В. Бортвінкін / Наукове видання. – К., 2012. – 188 с.

УДК 004.056.5:65.012.8 (045)

Дрейс Ю.А. Функционирования системы охраны государственной тайны в Украине: организационно-правовая структура, принципы и задачи

Аннотация. Проведен анализ нормативно-правового и законодательного обеспечения сферы охраны государственной тайны как составной части обеспечения национальной безопасности Украины от реальных и потенциальных угроз в информационной сфере. Подробно рассмотрены вопросы, регламентирующие содержание и определение понятия системы охраны государственной тайны, предоставлено его обобщенное определение. Проведено исследование основных элементов подсистем и уровней функционирования системы охраны государственной тайны для построения ее организационно-правовой структуры, установления теоретико-правовых и практико-производственных принципов, определение ее задач и назначения. Перечислены порядки обеспечения охраны государственной тайны, входящих в состав единого общего порядка - режима секретности. Приведены существующие организационно-правовые, инженерно-технические, криптографические и оперативно-розыскные меры обеспечения охраны государственной тайны.

Ключевые слова: национальная безопасность, угрозы в информационной сфере, защита информации с ограниченным доступом, государственная тайна, охрана государственной тайны, система охраны государственной тайны.

Dreis Yu. Functioning of the state secrets security system in Ukraine: organizational and legal structure, principles and objectives

Abstract. In the paper the analysis of regulatory and legislative capacity on state secrets security as part of the national security of Ukraine against real and potential threats in the information sphere. Detailed considered regulating the content and definition of state secrets security system, given its generic definition. Research of the basic elements and sub-levels of the system of state secrets security to build its organizational and legal structure, establishment and legal theory and practice-production principles defining its objectives and purpose. The listed orders provide state secrets security, which are part of a single overall order – secrecy. The existing organizational, legal, engineering, cryptographic and operational-search measures to secure state secrets were presented.

Key words: national security threats in the information sphere, protection of classified information, state secrets, state secrets security, state secrets security system.

Отримано 13 травня 2014 року, затверджено редколегією 09 червня 2014 року
